

„Енеїда” І.П. Котляревського
– енциклопедія
життя українського народу
XVIII століття

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

1769-1838

Іван Котляревський

- Зачинатель нової української літератури
- Літератор-поет і драматург
- Учитель
- Канцелярист
- Військовий командир і дипломат
- Опікун будинку виховання дітей
- Актор, директор Полтавського театру

Історія написання “Енеїди”

- Поема писалася (з 1794) близько 30 років
- Її тональність протягом цього часу змінювалась: від насмішкувато-сатиричного до героїко-патріотичного під впливом війни 1812 року

Історія видання “Енеїди”

- У 1798 році у Петербурзі колезький асесор Максим Парпура видав перші три частини поеми без відома автора
- У 1808, 1809 роках поема перевидавалася, останній раз за участю автора
- Повне видання “Енеїди” (6 частин) відбулося в Харкові уже після смерті поета у 1842 році

Котляревський про Парпуру

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на бику.
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибитку,
Чужее оддавав в печать;
Без сорома, без Бога бувши
І в осьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

**„Енеїда ” 1798 року видання
стала першою друкованою
книгою, написаною
народною українською мовою**

Поема „Енеїда ” 1808 року видання

Е Н Е И Д А
на
МАЛОРОССІЙСКИЙ ЯЗЫКЪ

перелиціованная
И. КОТЛЯРЕВСКИМЪ.

Ч А С Т Ь П.

Издание второе.

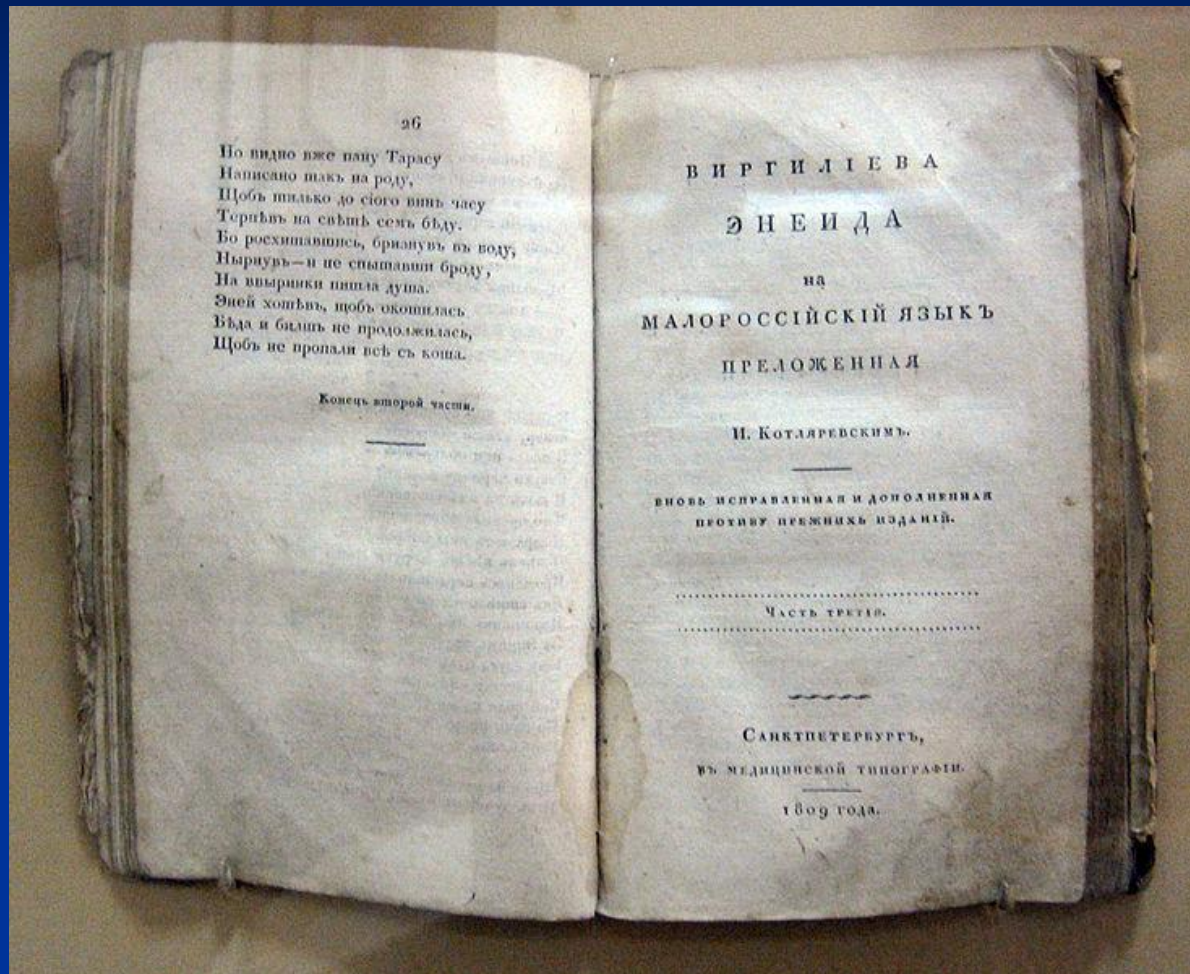
Въ Санктпетербургѣ,
печатано въ Типографіи Ивана Глазунова
1808 года.

80

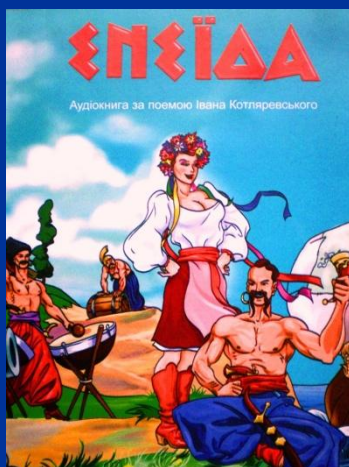
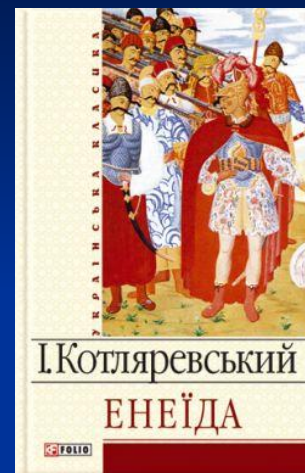
А вѣпры зѣ заду все шрубили
Вѣ пошылицю іого човнамѣ,
Що мчалися зо всеи силы
По чорнымѣ пѣнявымѣ водамѣ;
Гребци и весла положили,
Да сидя люлечки курили
И курникали пѣсеньки
Козацьки, гарны Запорозьки,
А яки знали шо й Московски
Выгадовали брѣденьки.

Про Сагайдачного спѣвали,
Либонь спѣвали и про Сѣчь;
Якѣ вѣ Пикинеры набирали,
Якѣ мандровавѣ козакѣ всю ничь;
Полшавську славили Шведчину,
И неня якѣ свою дшпину
Зѣ двора проводила вѣ походѣ;
Якѣ пидѣ Бендери пидснупали
Якѣ безѣ гадушокѣ помирали,
Колись якѣ бувѣ голодный годѣ.

Поема „Енеїда ” 1809 року видання

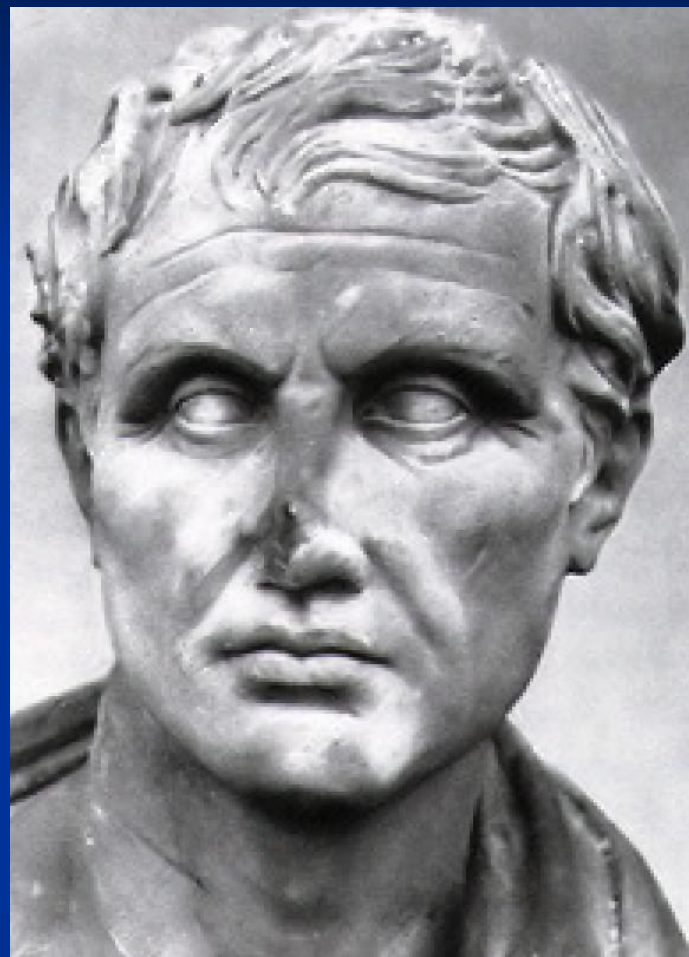

Сучасні видання поеми

Джерела поеми

Тема і сюжет взяті
автором з відомої
поеми римського
поета Марона
Публія Вергілія
„Енеїда”

Вергілій

Вергілій же, нехай царствує,
Розумненький був чоловік,
Нехай не вадить, як не чує,
Та в давній дуже жив він вік.

Вергілій з Кліо та Мельпоменою

Втеча Енея з Трої: він несе свого старого батька Анхіза

Художник Федеріко Бароччі

„Енеїда” Вергілія

Поема Вергілія — твір героїко-патетичний, вона стверджує божественне походження імператорської влади. Ця поема упродовж століть була зразком уславлення можновладців, а тому її наслідували. Коли ж велемовність і пишність поеми набридли, її почали перероблювати. Поема Котляревського — одна з таких переробок. Але український автор ввів у свою роботу і цілком оригінальні картини пекла та раю.

Віршовий розмір

Поема Вергілія написана неримованим гекзаметром, який надає оповіді поважності, піднесеності, урочистості. У Котляревського рядки вдвічі коротші, внаслідок чого розповідь стає динамічною, а текст читається легко, що відповідає жартівливому тону поеми.

Початок поеми у Вергілія

Ратні боріння й героя вславляю, що перший із Трої,
Долею гнаний, прибув до Італії, в землі лавінські.
Довго всевишня по суші і морю ним кидала сила,
Бо невблаганна у гніві Юнона була безпощадна.
Досить натерпівся він у війні, поки місто поставив,
Переселивши у Лацій богів, звідки рід був латинський,
Родоначальники Альби й мури походили Рима.

„Енеїда ” Котляревського написана
чотиристопним ямбом

Ен-ей був па-ру-бок мо-тор-ний

Схема мандрів Енея

Бурлеск

Сміх у Котляревського ґрунтується на фольклорній традиції бурлеску - такого способу зображення, коли про теми поважні та високі говорить у спеціально низькому, жартівливому тоні або, навпаки, низька, буденна тема подається з особливою патетикою, велемовністю.

Травестія

„Переодягнення”, яке полягає в жартівливій переробці класичного сюжету, перенесенні його на інший (національний) ґрунт

Пародія

Художній твір гумористичного, іронічного чи сатиричного характеру, що є переробкою якогось іншого відомого твору.

Пародія

Щит Енея у Віргілія

Там-бо на тому щиті, прозираючи роки майбутні,
Вирізьбив владар огню італійців майбутні
пригоди

Римського роду тріумфи, Асканіїв рід знаменитий
І незчисленні усі, послідовно проваджені війни

Пародія

Щит Енея у Котляревського

На щиті, в самій середині,
Під чернь, з насічкою
золотою,
Конала муха в павутині,
Павук торкав її ногою.
Поодаль був малий
Телешик,
Він плакав і лигав кулешик,
До його кралася змія
Крилата, з сім'ю главами,
З хвостом в версту,
страшна, з рогами,
А звалася Жеретія.

Вокруг же щита на заломах
Найлуччі лицарські діла
Були бляховані в персонах
Іскусно, живо, без числа,
Котигорох, Іван Царевич,
Кухарчич, Сучич і Налетич.
Услужливий Кузьма-
Дем'ян.
Кощій з прескверною ягою,
І дурень з ступою новою,
І славний лицар Марципан.

Макаронічна мова

мішанина української мови
з латиною

За тиждень так латину взнали,
Що вже з Енеєм розмовляли
І говорили все на ус:
Енея звали Енеусом,
Уже не паном — домініусом,
Себе ж то звали — троянус.

Гумор і сатира в поемі

Жанр поеми Котляревського

Булескно - травестійна поема

Поема „Енеїда” – енциклопедія української етнографії

"Енеїда" Вергілія ще до Котляревського зазнала чимало травестійних переробок. В українській "Енеїді" герої латинської поеми постають переодягненими в українські костюми, під їх масками ховаються українські пани, чиновники та козаки. Письменник детально відтворив у поемі особливості національного характеру українців, а також народного життя і побуту своїх сучасників у цілому, настільки, що її вважають енциклопедією української етнографії тих часів.

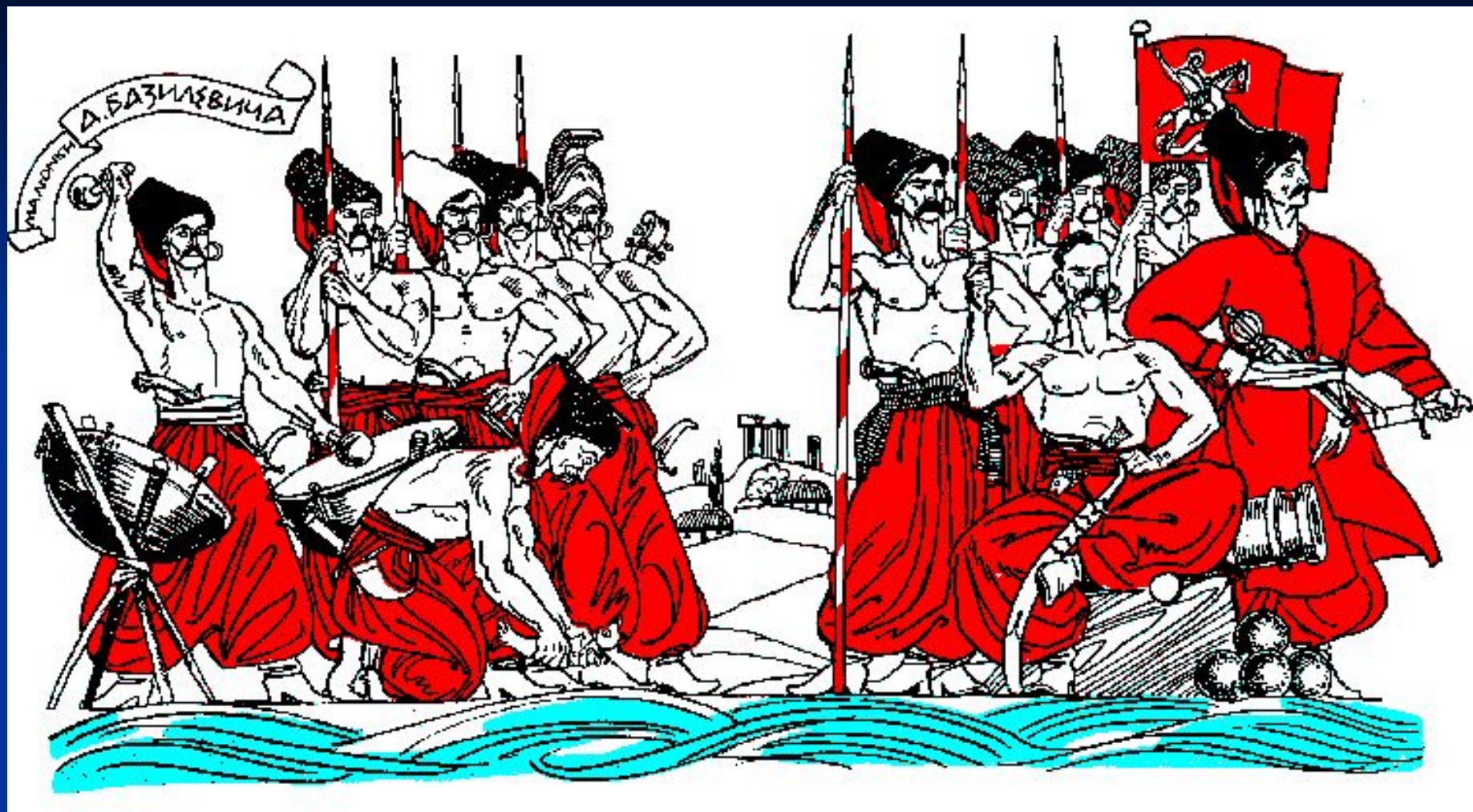
Енциклопедія

- збірка знань і довідок на різні теми

Поєма позначена національним колоритом, що створюється відображенням побуту українців у багатьох його виявах: обрядах, звичаях, ворожіннях, повір'ях, іменах героїв та географічних назвах, українській кухні та предметах народного побуту, розвагах, мові.

Етнографія

- це історія народу, яка включає в себе історію його житла, одягу, харчування, його родинного укладу, форм побуту у широкому смислі цього слова. Це історія його світогляду, народних знань, вірувань і марновірства, обрядів і звичаїв.

Малюнки Анатолія Базилевича

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятіший од всіх бурлак.
Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав;

Забравши деяких троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої наживав.
Він, швидко поробивши човни,
На синє море попускав,
Троянців насаджавши повні,
І куди очі почухрав.

Еней

Еней од радості не стямивсь,
Що Турн виходить битись з
ним

Оскалив зуб, на всіх оглянувся
І списом помахав своїм.

Еней

Прямий, як сосна, величавий,
Бувалий, здатний, тертий,
жвавий,
Такий, як був Нечеса-князь;
На нього всі баньки п'ялили,
І сами вороги хвалили,
Його любив всяк — не боявсь.

Менталітет

Низ та Евріал - побратими

Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду
На сто смертей піду з тобою.

Низ та Евріал – вірність обов'язку

"Розумно, Низ, ти розсуджаєш,
А о повинности мовчиш,
Которую сам добре знаєш,
Мені ж зовсім другу твердиш.
Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять;
Як ми Енею присягали,
Для його служби жизнь оддали,
Тепер не вільна в жизни мать".

Патріотизм, героїзм

Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не
устоїть,
Там грудь сильнійша од
гармат,
Там жизнь — алтин, а
смерть — копійка,
Там лицар — всякий
парубійка,
Козак там чортові не
брат.

Одяг Юнони

Впрягла в гринджолята
павичку,
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Взяла спідницю і шнурівку,
І хліба з сіллю на тарілку,
К Еолу мчалась, як оса.

Одяг Венери

Умилася, причепурилась
І, як в неділю, нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок грезетовий
І кунтуш з усами
люстровий,
Пішла к Зевесу на ралець.

Вечірка у Дідони

Сестру Дидона мала Ганну,
Навсправжки дівку хоть куди,
Проворну, чепурну і гарну;
Приходила і ся сюди
В червоній юпочці баєвій,
В запасці гарній фаналевій,
В стьонжках, в намисті і ковтках;
Тут танцювала викрутасом,
І пред Енеєм вихилясом
Під дудку била третяка.
Еней і сам так розходився,
Як на аркані жеребець,
Що трохи не увередився,
Пішовши з Гандзею в танець.
В обох підківки забряжчали,
Жижки од танців задрижали,
Вистрибовавши гоцака.
Еней, матню в кулак прибравши
І не до соли примовлявши,
Садив крутенько гайдука.

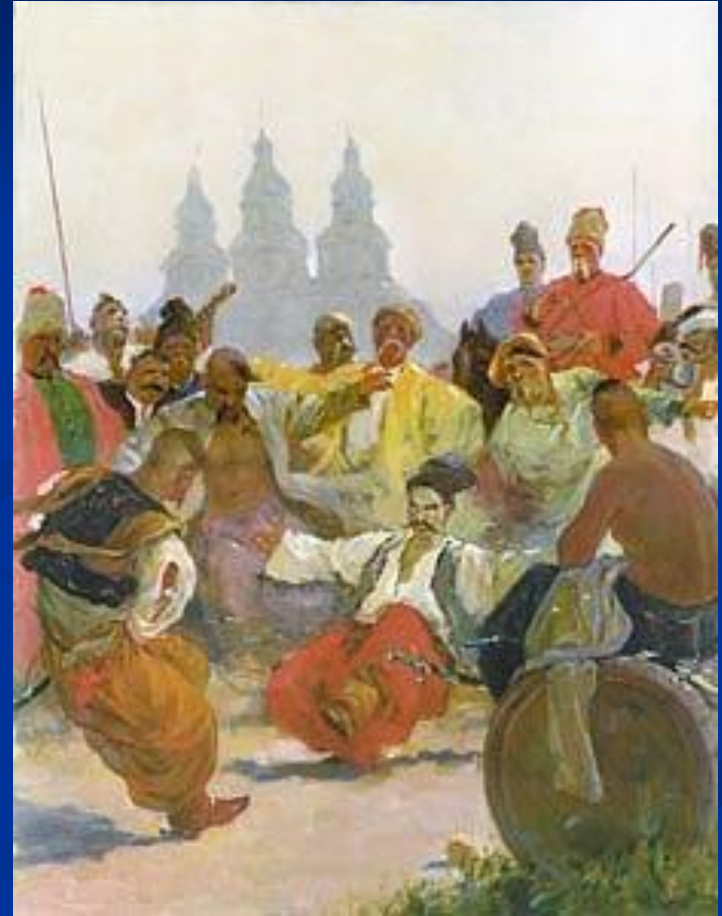
Картина Іллі Рєпіна “ Вечорниці ”

Народні танці

Музичні інструменти

Бандура горлиці бриньчала,
Сопілка зуба затинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцювали
В дробушках, в чоботах, в свитках.

Музичні інструменти

Ігри, розваги

Тоді-то в пеклі вечерниці
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодиці
І там робили не пусте:
У ворона собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадували загадок.

Ігри

Пісні, які співали, плывучи до Кумської землі

Про Сагайдачного співали,
Либонь співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили
Шведчину,
І неня як своєю дитину
З двора провадила в поход;
Як під Бендер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год.

Державна капела бандуристів України

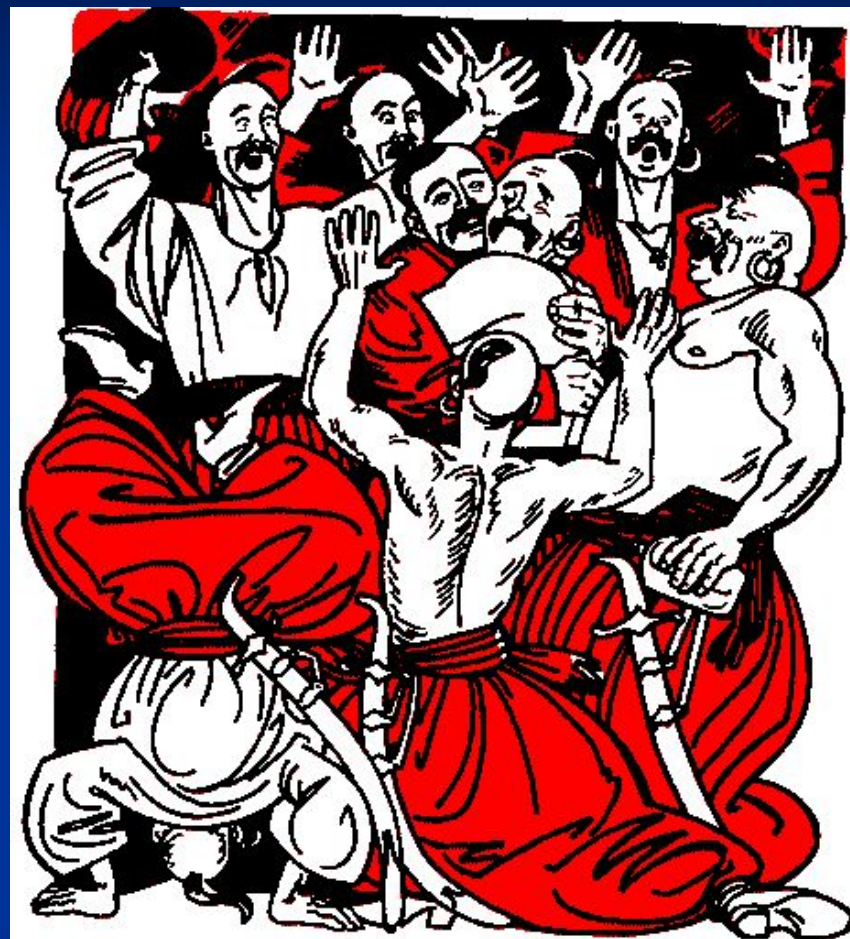
Пісня “Ой на горі та жєнці жнуть”

Українські народні пісні в поемі

Імена троянців

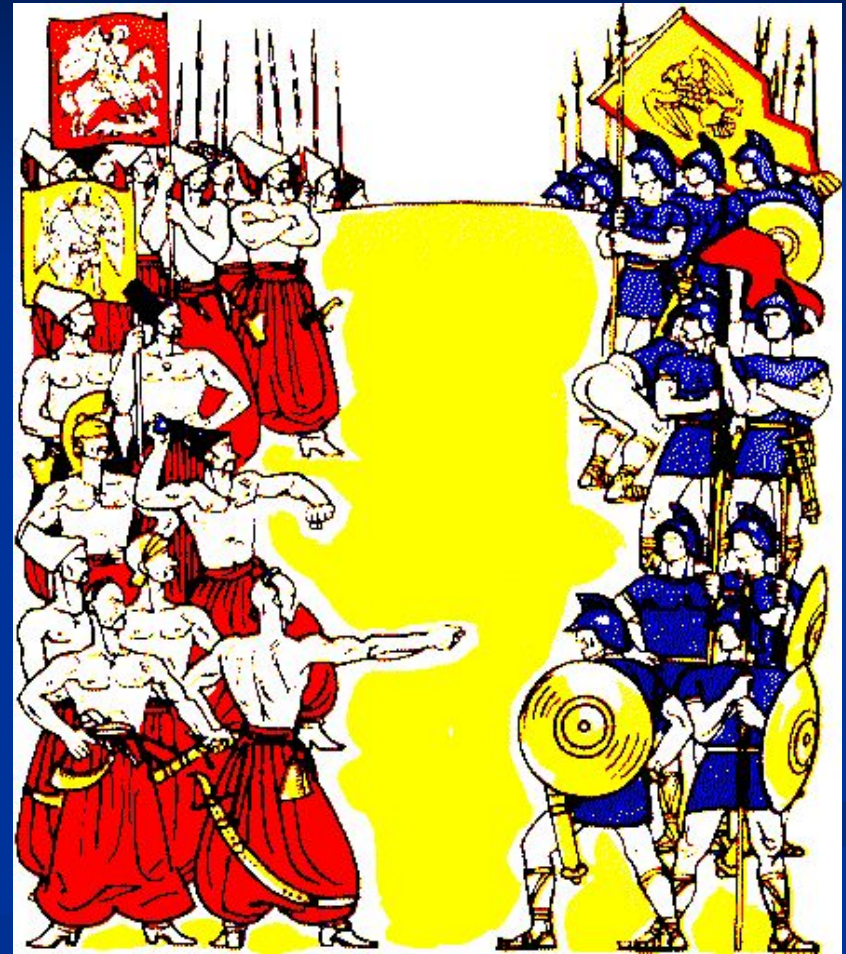
Еней до всіх їх доглядався,
Знайшов з троянців ось кого:

Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, їська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Троянське військо

Бояри вмиг скомпонували
На аркуш маніхвест кругом,
По всіх повітах розіслали,
Щоб військо йшло під
коругов;
Щоб голови всі обголяли,
Чуприни довгі оставляли,
А ус в півлокоть би тирчав;
Щоб сала і пшона набрали,
Щоб сухарів понапікали,
Щоб ложку, казанок всяк
мав.

Троянське військо

По городах всяк полк назвався,
По шапці всякий розличався,
Вписали військо під ранжир;
Пошили сині всім жупани,
На спід же білії каптани,—
Щоб був козак, а не мугир.

Троянське військо

Так вічної пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шикovalo,
Не знавши: стій, не шевелись;
Так славні полки козацькі
Лубенський, Гадяцький,
Полтавський
В шапках було, як мак цвітуть.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлою все метуть.

Зброя

Для сильної армії своєї
Рушниць, мушкетів, оружжин
Наклали повні гамазеї,
Гвинтівок, фузій без пружин,
Булдимок, флінт і яничарок.
А в особливий закамарок
Списів, пік, ратищ, гаківниць.
Були тут страшні гармати,
Од вистрілу дрижали хати,
А пушкарі то клались ниць.

Страви у Дідони

Тут їли рознії потрави,
І все з полив'яних мисок,
І самі гарнії приправи
З нових кленових тарілок:
Свинячу голову до хрину
І локшину на переміну,
Потім з підлевою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубці, путрю,
квашу
І з маком медовий шулик.

І кубками пили слив'янку,
Мед, пиво, брагу, сирівець,
Горілку просту і калганку,
Куривсь для духу яловець

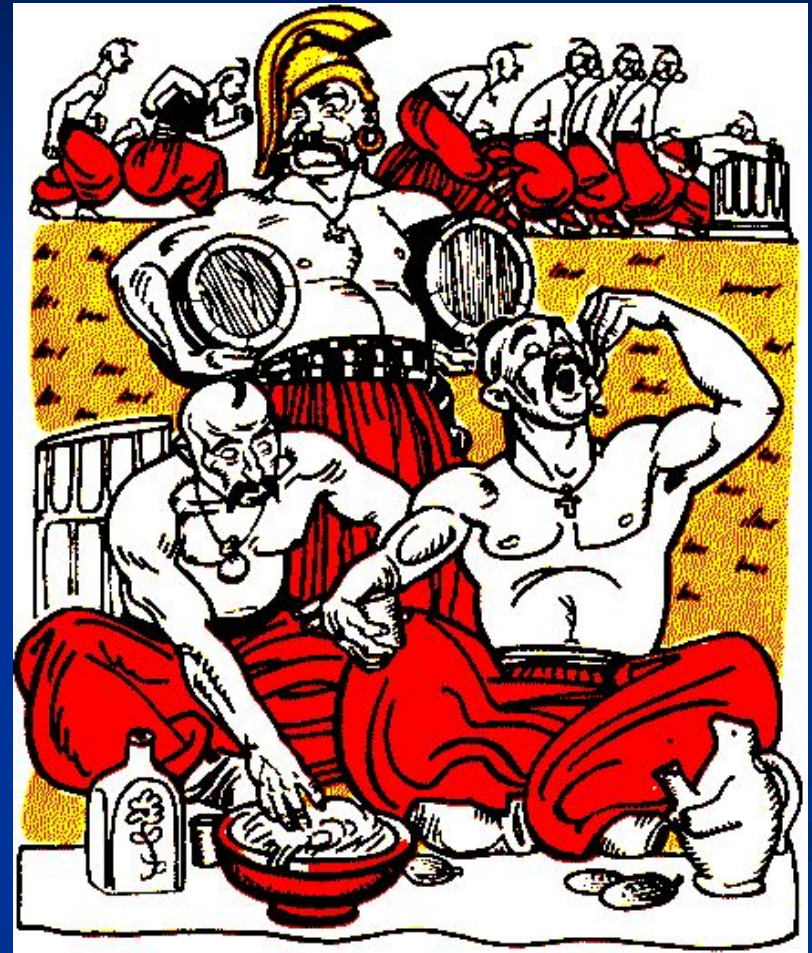
Їжа у раю

І ласощі все тільки їли,
Сластьони, коржики, стовпці,
Варенички пшеничні, білі,
Пухкі з кав'яром буханці;
Часник, рогіз, паслін, кислиці,
Козельці, терн, глід, полуниці,
Крутії яйця з сирівцем;
І дуже вкусною яєшню,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем.

Їжа у царя Латина

І зараз попросив до столу
Латин Енеєвих бояр,
Пили горілку до ізволу
І їли бублики, кав'яр;
Був борщ до шпундрів з
буряками,
А в юшці потрух з галушками,
Потім до соку каплуни;
З отрібки баба, шарпанина,
Печена з часником свинина,
Крохналь, який їдять пани.

Заняття у раю

Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;
Тут чистий був розгардіяш:
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутисся;
Рубайсь — так і дадуть палаш.

Пекло

- Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.

- Багатим та скупим вливали
Розтопленеє срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;

Пекло

- Тут всякиї були цехмистри,
І ратмани, і бургомистри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

Пекло

- Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в нінащо,
А послі чубили батьків,
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидче умирали,
Щоб їм прийнятись до замків.

Будинок Плутона і Прозерпіни

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гариля пилинки,
Було все чисто, як зоря;
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі убрані були світлиці;
По правді, панський був
дворець

РОСЛИНИ

І зараз в горщечок наклала
Відьомських різних-всяких трав,
Які на Костянтина рвала,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, папороть, шевлію,
Петрів батіг і конвалію,
Любисток, просерень, чебрець;
І все се налила водою
Погожею, непочатою,
Сказавши скількоś і словеть.

Дарунки Латина Енеєві

Латин по царському звичаю
Енею дари одрядив:
Лубенського шмат короваю,
Корито опішнянських слив,
Горіхів київських смажених,
Полтавських пундиків пряжених
І гусячих п'ять кіп яєць;
Рогатого скота з Лип'янки,
Сивухи відер з п'ять Будянки,
Сто решетилівських овець.

Тестові завдання до поеми

1. **Зачинателем нової української літератури був:**

А І. Вишенський;

Б Г. Сковорода;

В Т. Шевченко;

Г І. Котляревський;

Тестові завдання до поеми

2. Повне видання "Енеїди" відбулося в Харкові у:

А 1798 р

Б 1808 р

В 1842 р

Г 1809 р

Тестові завдання до поеми

3. Сюжет для "Енеїди" І.Котляревський запозичив у:

- А Овідія;
- Б Вергілія;
- В Гомера;
- Г Езопа;

Тестові завдання до поеми

4. Укажіть, які події відбуваються в третій частині «Енеїди»:

А гостювання троянців у Дідони в Карфагені;

Б перебування троянців на острові Сицилія;

В перебування Енея у пеклі;

Г війна між троянцями і рутульцями.

Тестові завдання до поеми

5. Дайте визначення мовній грі, яку використовує І.Котляревський у наведених рядках:

*Енеус ностер магнус панус
І славний троянорум князь,
Шмигляв по морю, як циганус ...*

- А макаронічна мова;
- Б езопова мова;
- В оксиморон;
- Г езотерична мова;

Тестові завдання до поеми

6. Один із героїв «Енеїди» говорить:

*Де общесє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
лети повинностъ ісправлять.*

А Низ;

Б Евріал;

В Паллант;

Г Волсент.

Тестові завдання до поеми

7. Бог Вулкан викував на щиті Енея:

А слова: прийшов, побачив, переміг;

Б героїв український народних казок;

В персонажів слов'янської міфології;

Г портрет Зевса;

Тестові завдання до поеми

8. Етнографічні описи виконують у поемі «Енеїда» таку роль:

- А засіб змалювання певних сторін народного життя;
- Б засіб індивідуалізації персонажів;
- В засіб психологічної характеристики;
- Г засіб пародіювання;

Тестові завдання до поеми

9. Укажіть, що описано в наведеному уривку з «Енеїди» І. Котляревського:

*Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.*

- А Пекло; Б Суд;
В Божественний Олімп;
Г Рай.

Тестові завдання до поеми

10. Укажіть, де перебувають герої, про яких ідеться в уривку з поеми І.Котляревського «Енеїда»:

*Хто мав к чому яку охоту,
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Тут утішався тим до поту;
Кричи, мовчи, співай, крутися;
Тут чистий був розгардіяш:
Рубайсь — так і дадуть палаш.*

- А В раю;
Б На вечорницях;
В На острові Карфаген у Дідони;
Г В пеклі.

Тестові завдання до поеми

11. Чиї це слова і до кого вони звернені:

*Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду.
На сто смертей піду з тобою.*

- А Харон звертається до Енея;
- Б Еней звертається до Турна;
- В Низ звертається до Евріала;
- Г Анхіз звертається до Енея.

Тестові завдання до поеми

12. Визначте віршовий розмір уривка з «Енеїди» І. Котляревського:

*Любов к отчизні де героїть,
Там вража сила не устоїть,
Там груди сильніша од гармат.*

- А ямб;
- Б хорей;
- В амфібрахій;
- Г анапест.

Відповіді

1 – Г

2 – В

3 – Б

4 – В

5 – А

6 – Б

7 – Б

8 – А

9 – А

10 – А

11 – В

12 – А

Макаронічна мова

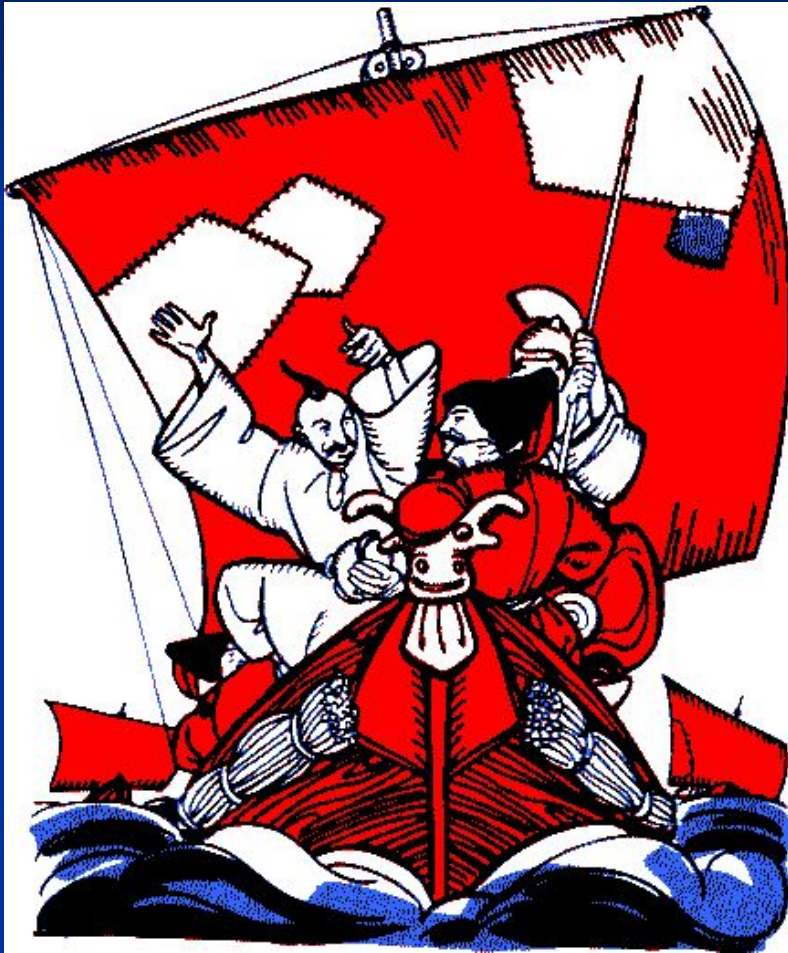
Енеус ностер магнус панус
І славний троянорум князь,
Шмигляв по морю, як
циганус,
Ад те, о рекс! прислав нунк
нас.
Рогамус, доміне Латине,
Нехай наш капут не загине.
Пермітте жить в землі
своєй,
Хоть за пекунії, хоть гратіс,
Ми дяковати будем сатіс
Бенефіценції твоєй.

Еней наш великий пан
І славний троянців князь,
Шмигляв по морю, як циган,
До тебе о царю! прислав тепер нас.
Просимо, пане Латине,
Нехай наша голова не загине,
Дозволь жить в землі своєї,
Хоть за гроші, хоть за дарма,
Ми дякувати будем досить
Милості твоєї.

Тарабарщина

довільна перестановка складових
частин слова і членів речення

Борщів як три не
поденькуєш,
На моторошні засердчить;
І зараз тяглом закишкуєш,
І в буркоті закендюшить.
Коли ж що напхом з'язикаєш
І в тереб добре зживотаєш,
То на веселі занутрить;
Об лихо вдаром заземлюєш,
І ввесь забуд свій зголодуєш,
І біг до горя зачортить.

Як три дні без борщу посидиш,
Почне за серце тормозити,
І підтягне живіт до спини,
І в кендюсі забуркотить.
Коли ж що за язик напхаєш,
Живіт як слід натеребиш,
Утроба весело заграє;
Об землю лихом добре вдариш,
Вчорашній голод не згадаєш,
Тоді тобі сам чорт не брат.

Живе хто в світі необачно,
Тому нігде не буде смачно,
А більш, коли і совість жметь

Франко про Котляревського

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.
Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.

Вшанування пам'яті поета

На жаль, до нашого часу будинок, у якому мешкали предки письменника, не зберігся. Певний час у ньому була навіть корчма, згодом він був зруйнований, проте вже 1969 року з нагоди святкування 200-річчя від дня народження І. Котляревського садибу було відновлено за акварельними ескізами Тараса Шевченка.

Будинок Івана Котляревського у Полтаві
Акварель Тараса Шевченка 1845 року

Нині все так, як за часів Котляревського: будинок на пагорбі, велична церква, золоті церковні хрести над стріхою хати... Те, що було зруйноване, відбудовано, це говорить про відродження духовності нації.

До реконструйованої садиби входять хата,
комора, повітка та колодязь із журавлем.

Будинок налічує п'ять невеличких кімнат: світлиця, кабінет, опочивальня, вітальня та кухня

Вздовж кабінету господаря та вітальні під самою стелею – автентичний сволок, на якому кирилицею вирізьблено: „Создася дом сей во имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь. Року 1705 місяця Августа 1”.

Тут працював Котляревський, сюди летіла його муза

www.shufach.com
Автор фото: [dombrovskii_a](#)

1971 року на території садиби було встановлено погруддя І. Котляревського, автором якого є народний художник України Г.Н. Кальченко

Пам'ятник Івану Котляревському в Києві

Постановка “ Енеїди ” на сцені Кримського академічного українського музичного театру

Ювілейна монета НБУ
номіналом 100 гривень,
присвячена 200-річчю
першого видання «Енеїди»

Марка, присвячена
Івану Петровичу
Котляревському